

Karolina Blusiewicz

Późnośredniowieczna rękawica trójpalczysta z wykopalisk w Pucku

Rękawice z trzema palcami, choć w zbiorach archeologicznych niezmiernie rzadkie, znane są z późnośredniowiecznych przedstawień ikonograficznych i zdają się mieć w tym czasie, podobnie jak rękawice jedno- i pięciopalczaste, dość powszechne zastosowanie. Widnieją one zarówno na dłoniach osób o wysokiej pozycji społecznej, jak i ubogich pasterzy, sportretowanych na miniaturach psalterzy i Biblii, scenach malarstwa tablicowego i tapiseriach. Znakomicie pełniły funkcje ochronne, pozostawiając większą niż w przypadku rękawic z jednym palcem, swobodę ruchu dłoni.

Z pewnością skórzane rękawice trójpalczaste używane były w sokolnictwie. Rękawica taka z jasnej, beżowej skóry osłania dłoń damy trzymającej sokoła, w scenie miłości dworskiej na jednej z tapiserii z początku XV wieku ze zbiorów Muzeum Luwru (ryc. 1a). Podobna uchwycona została przez Israhela van Meckenem'a na jednej z rycin w serii przedstawiającej pary podczas swoich codziennych rozrywek, powstałej w końcu tego stulecia (ryc. 1b). Rękawice trójpalczaste z długimi mankietami znajdują się na lewych rękach arystokratów i towarzyszącego im sokolnika na miniaturze z piętnastowiecznych *Bardzo bogatych godzinek księcia de Berry*, przedstawiającej grupę wyruszającą na polowanie z sokołami¹. Na jednej z ilustracji *Brewiarza Grimaniego*, wykonanego sto lat później, taka rękawica ochrania lewą dłoń dobrze ubranego, młodego mężczyzny, przytrzymującego drapieżnego ptaka².

Równie często rękawice trójpalczaste przedstawiane były w kontekście prac polowych. Na ilustracjach kart *Psalterza Lutrella* (1325–1335)³ oraz *Biblii z Holkham* (1327–1335) widoczne są na obu rękach chłopów, prowadzących pląg i poganiających zaprzęg podczas orki (ryc. 1c). Wielokrotnie uwieczniane były na dłoniach pasterzy. Rękawice pasterskie z trzema palcami wyraźnie widoczne są na obrazie Roberta Campina, *Narodzenie*, z 1420 roku (ryc. 2a). Podobne mają pasterze z obrazu *Narodziny Chrystusa* Nikolausa Stürhofera, namalowanego w latach 1505–1515⁴. Dwubarwne, błękitno-czerwone z długim mankietem noszą pasterze na miniaturach wspomnianego już *Psalterza Lutrella* (ryc. 2b), podobne z *Biblii z Holkham*⁵ oraz piętnasto-

¹ *Sierpień*, *Bardzo bogate godziny księcia de Berry*, ok. 1410 r., Musée Condé, Chantilly <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/l/limbourg/08aout.html> (dostęp z 16.07.2016 r.).

² *Styczeń*, *Brewiarz Grimaniego*, ok. 1510 r., Biblioteca Nazionale Marciana, Venice http://commons.wikimedia.org/wiki/File:15th-century_unknown_painters_-_Grimani_Breviary_-_The_Month_of_January_-_WGA15775.jpg (dostęp z 16.07.2016 r.).

³ *Psalterz Lutrella*, 1325–1335, fragment miniatury (British Library, MS Add. 42130, f. 171) <http://www.bl.uk/learning/timeline/item126556.html> (dostęp z 16.07.2016 r.).

⁴ *Narodziny Chrystusa*, Nikolaus Stürhofer, l. 1505–1515, fragment tryptyku z Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, <http://tarvos.imareal.oew.ac.at/server/images/7003421.jpg> (dostęp z 16.07.2016 r.).

⁵ *Biblia z Holkham*, 1327–1335, British Library MS Add. 47680, fol.13, http://posner.library.cmu.edu/Posner/books/pages.cgi?call=741.64_H35H_1954&layout=vol0/part0/copy0&file=0096 (dostęp z 16.07.2016 r.).

Ryc. 1. Rękawice trójpalczaste używane w sokolnictwie (a, b) i przy pracach polowych (c);

- a — *The gift of the heart*, ok. 1410 r., fragment tapiserii ze zbiorów Muzeum Luwru, <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/gift-heart> (dostęp z 16.07.2016 r.)
 b — Israhel van Meckenem, *The Falconer and the Lady*, 1495–1503, fragment ryciny, http://www.artic.edu/aic/collections/artwork/3796?search_no=4&index=39 (dostęp z 16.07.2016 r.)
 c — *Biblia z Holkham*, 1327–1335, fragment miniatury (British Library MS Add. 47680, fol. 6), http://posner.library.cmu.edu/Posner/books/pages.cgi?call=741.64_H35H_1954&layout=vol0/part0/copy0&file=0082 (dostęp z 16.07.2016 r.)

Fig. 1. Three-finger gauntlets used in falconry (a, b) and agriculture (c);

- a — *The gift of the heart*, c. 1410, a fragment of tapestry in the Louvre Museum, <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/gift-heart> (access 16.07.2016)
 b — Israhel van Meckenem, *The Falconer and the Lady*, 1495–1503, a fragment of a print, http://www.artic.edu/aic/collections/artwork/3796?search_no=4&index=39 (access 16.07.2016)
 c — *The Holkham Bible*, 1327–1335, a fragment of a miniature (British Library MS Add. 47680, fol. 6); http://posner.library.cmu.edu/Posner/books/pages.cgi?call=741.64_H35H_1954&layout=vol0/part0/copy0&file=0082 (access 16.07.2016)

wiecznych *Godzinek*⁶. Ich najbardziej szczegółowe, rzeźbiarskie przedstawienie pochodzi z siedzisk stali w katedrze św. Jana Chrzciciela w St. Jean de Maurienne z 1498 roku⁷. Zaznaczona jest na nich lamówka, guzik z pętelką przy mankiecie, utrzymujące je w parze, oraz

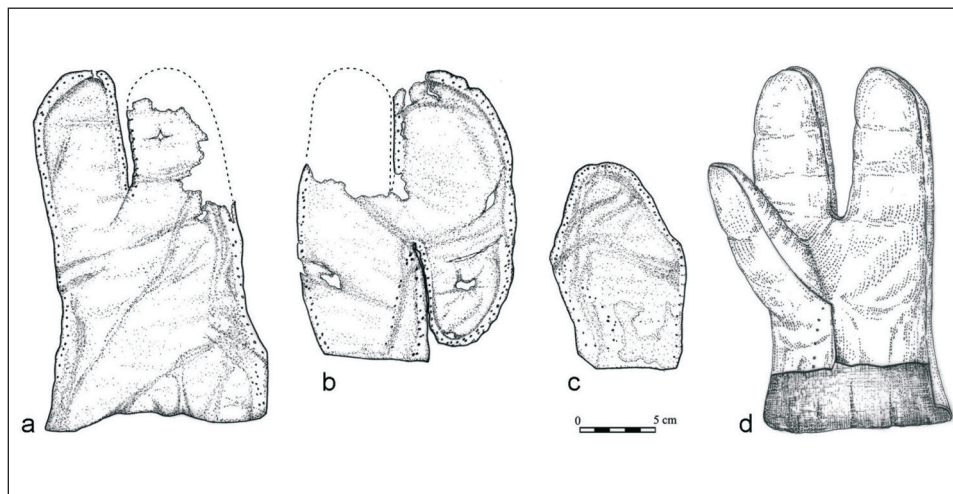
⁶ Fragment miniatury *Heures*, 1433–1465, Paryż, Bibl. Sainte-Geneviève, MS 1277, fol. 053, http://bvmm.irht.cnrs.fr/consult/consult.php?mode=ecran&reproductionId=13379&VUE_ID=1359216&panier=false&carouselThere=false&nbVignettes=4x3&page=2&angle=0&zoom=&tailleReelle= (dostęp z 16.07.2016 r.).

⁷ A. Willemsen, *Van hand tot hand. Handschoenen en wanten in de Nederlanden voor 1700*, Zwolle 2015, s. 70–75.

- Ryc. 2. Rękawice trójpalczaste używane przez pasterzy (a, b, c) i wojskowych (d);
 a — *Narodzenie*, Robert Campin, 1420 r., fragment obrazu z Musée des Beaux-Arts, Dijon, http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/m/master/flemalle/nativity/nativi_2.html (dostęp z 16.07.2016 r.)
 b — *Psalterz Lutrella*, 1325–1335, fragment miniatury (British Library MS Add. 42130, f. 87v), http://imagesonline.bl.uk/en/asset/show_zoom_window_popup.html?asset=14002&location=grid&asset_list=14002&basket_item_id=undefined (dostęp z 16.07.2016 r.)
 c — fragment siedziska stali w katedrze św. Jana Chrzciciela w St. Jean de Maurienne, 1498 r. (wg A. Willemsen, op. cit., ryc. 73)
 d — *Landsknecht*, fragment ryciny Jörga Breu, ok. 1525–1530 (The British Museum, no 1845,0809.1719) http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1433895&partId=1&searchText=landsknecht&page=1 (dostęp z 16.07.2016 r.)

- Fig. 2. Three-finger gauntlets used by shepherds (a, b, c) and soldiers (d);
 a — *Nativity*, Robert Campin, 1420, a fragment of the painting from Musée des Beaux-Arts, Dijon, http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/m/master/flemalle/nativity/nativi_2.html (access 16.07.2016)
 b — *The Lutrell Psalter*, 1325–1335, a fragment of a miniature (British Library MS Add. 42130, f. 87v), http://imagesonline.bl.uk/en/asset/show_zoom_window_popup.html?asset=14002&location=grid&asset_list=14002&basket_item_id=undefined (access 16.07.2016)
 c — a fragment of a seat in choir stalls in St John the Baptist Cathedral in St. Jean de Maurienne, 1498 (after A. Willemsen, op. cit., fig. 73)
 d — *Landsknechte* by Jörg Breu, c. 1525–1530, a fragment of a print (The British Museum, no 1845,0809.1719) http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1433895&partId=1&searchText=landsknecht&page=1 (access 16.07.2016)

Ryc. 3. Rękawica trójpalczysta z Pucka (ostatnie dwudziestolecie XV–pierwsze dwudziestolecie XVI w.): a — gryf zewnętrzny; b — gryf wewnętrzny; c — osłona kciuka; d — rekonstrukcja.

Rys. K. Blusiewicz, U. Skwara-Nieckuła

Fig. 3. The three-finger gauntlet from Puck (the 1480s–1510s):
a — top trunk; b — bottom trunk; c — thumb; d — reconstruction.

Drawn by K. Blusiewicz, U. Skwara-Nieckuła

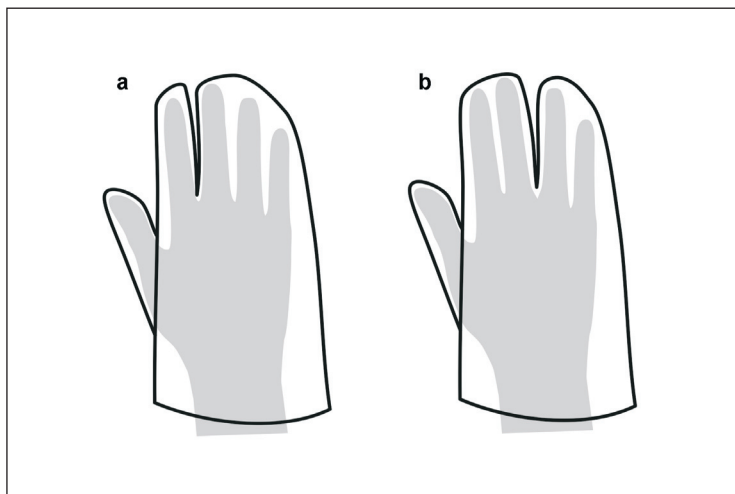
miękkie fale po wewnętrznej stronie rękawicy, które mogą sugerować futrzaną podszewkę (ryc. 2c).

Rękawice z trzema palcami mogły być używane również jako część odzieży ochronnej przez żołnierzy, widnieją bowiem na dłoni lancknechta sportretowanego na rycinie Jörga Breu (ryc. 2d). W XX wieku, w czasie drugiej wojny światowej, używane były przez motocyklistów, obecnie zaś ich zalety wykorzystywane są również w jeździectwie i w sportach zimowych⁸. Dają one ochronę dłoni i utrzymywanie ciepła w stopniu zbliżonym do rękawic jednopalczastych, przy zapewnieniu większych możliwości chwytania.

Mimo dość szerokiego, jak się zdaje, zastosowania rękawic trójpalczastych co najmniej od późnego średniowiecza, zaskakujący jest niemal całkowity ich brak w publikowanych zbiorach zabytków archeologicznych ze skóry. Fragment jedynej takiej rękawicy, publikowanej dotychczas z terenu Polski, pochodzi z badań gdańskiej Wyspy Spichrzów⁹. Taki stan wynikać może z fragmentarycznego tylko zachowania się wyrobów skórzanych, ale także problemów z ich rozpoznaniem, utrudnionym dodatkowo przez brak analogicznych znalezisk w zbiorach muzealnych i kolekcjonerskich, umożliwiających porównanie.

⁸ E. Toomistu-Banani, *Practical making of leather gloves*, Tartu 2011, s. 89–91.

⁹ B. Ceynowa, *Rękawice skórzane z badań gdańskich w sezonach 2005–2007*, [w:] *XVI Sesja Pomorzoznawcza*, cz. 2: *Od późnego średniowiecza do czasów nowożytnych*, Acta Archaeologica Pomorania, t. III, red. A. Janowski, K. Kowalski, S. Słowiński, Szczecin 2009, s. 234, 237, ryc. 3.3. Pozostałe opracowania zawierają wyłącznie rękawice z jednym palcem; por. L. Eberle, *Rękawica średniowieczna*, „Z otchłani wieków”, R. XXXVI, 1970, z. 3, s. 260–264; B. Wywrot-Wyszkowska, *Zabytki skórzane odkryte w obrębie późnośredniowiecznego portu gdańskiego*, Archeologia Gdańska, t. IV, red. H. Paner, Gdańsk 2010, s. 216–217; tejże, *Skórnictwo w lokacyjnym Kolobrzegu. XIII–XV wiek*, Szczecin 2008, s. 68. Z publikacji zagranicznych cztery rękawice z trzema palcami datowane na XIV–XVI w. opublikowane zostały ostatnio w katalogu znalezisk rękawic z terenu Niderlandów, por. A. Willemsen, op. cit., s. 187.

Ryc. 4. Sposób ułożenia palców dłoni w rękawicy z trzema palcami:
a — układ 1+1+3; b — układ 1+2+2.

Rys. K. Blusiewicz

Fig. 4. Finger arrangements in a three-finger gauntlet:
a — 1+1+3; b — 1+2+2.

Drawn by K. Blusiewicz

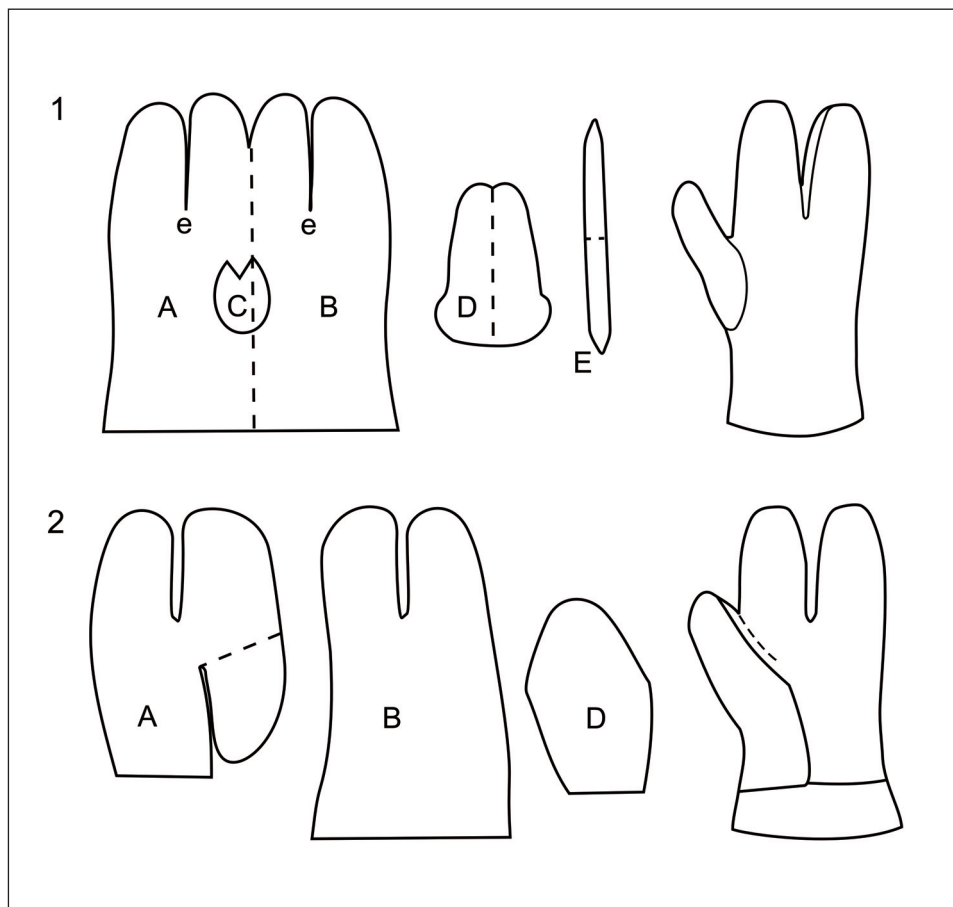
Przy tak skromnych źródłach materialnych dobrze zachowana rękawica z trzema palcami znaleziona w Pucku jest cennym i wartym opisanie znaleziskiem (ryc. 3). Pozyskano ją w toku prac archeologicznych w roku 2010 na rynku miasta lokacyjnego, w trakcie których odsłonięto podpiwniczenie pierwszego ratusza (XV–pierwsza ćwierć XVI w.) oraz przylegających do niego od strony wschodniej drewnianych kramów kupieckich¹⁰. Rękawica wydobyta została z nawarstwień wnętrza jednego z nich, a czas jej wykonania i używania przypada na okres funkcjonowania kramów, ustalony na ostatnie dwudziestolecie XV w. i dwie pierwsze dekady XVI wieku¹¹.

W literaturze przedmiotu dotyczącej dawnego rękawicznictwa prezentowane są dwa rodzaje rękawic trójpalczastych, różniące się sposobem ułożenia wewnątrz palców dłoni¹². W pierwszym, który opisać można jako układ 1+1+3, oprócz kciuka osobną, węższą przegrodę ma palec wskazujący, zaś pozostałe trzy — środkowy, serdeczny i mały, są umieszczone razem (ryc. 4a). W drugim wariantcie, w dwóch zbliżonej szerokości przegrodach znajdują się palec wskazujący i środkowy oraz serdeczny i mały (układ 1+2+2) (ryc. 4b). To właśnie ten rodzaj rękawicy widoczny jest na późnośredniowiecznych przedstawieniach ikonograficznych i reprezentowany także przez rękawicę z Pucka. Omawiany egzemplarz to rękawica na lewą rękę, szeroka w nadgarstku na 13,0 cm, z częścią wewnętrzną długą na 19,0 cm i nieco dłuższą częścią wierzchnią (24,5 cm), tworzącą mankiet osłaniający nadgarstek (ryc. 3). Złożona jest z trzech elementów: dwuczęściowego gryfu i osłony kciuka. Zewnętrzna, większa część gryfu osłaniała wierzch dłoni i nadgarstek (ryc. 3a), mniejsza zaś wewnątrz dłoni i wewnętrzną stronę kciuka (ryc. 3b). Niewielki fragment skóry zabezpieczał zewnętrzną stronę oraz nasadę

¹⁰ M. Starski, *Rynek miasta lokacyjnego w Pucku w świetle badań archeologicznych*, Warszawa 2015, s. 72–78.

¹¹ Tamże, s. 78, 187, 191.

¹² E. Toomistu-Banani, op. cit., s. 69, Diagram 1; A. Willemsen, op. cit., s. 71.

Ryc. 5. Wykroje rękawic trójpalczastych: 1 — schemat wykroju z gryfem jednoczęściowym (wg B. Ceynowa, op. cit., ryc. 2); 2 — schemat wykroju z gryfem dwuczęściowym według wykroju rękawicy z Pucka (rys. K. Blusiewicz); A — gryf okrywający wnętrze dłoni; B — gryf okrywający wierzch dłoni; C — anewir; D — okrycie kciuka; E — strzałka; e — miejsce wszycia strzałki; linią przerywaną oznaczono miejsce złożenia

Fig. 5. Patterns of three-finger gauntlets: 1 — a pattern with a single trunk (after B. Ceynowa, op. cit., fig. 2); 2 — a pattern with a two-part trunk modelled after the Puck gauntlet (drawn by K. Blusiewicz); A — bottom trunk, B — top trunk; C — the place for the thumb; D — thumb; E — fourchette; e — the place of inserting the fourchette; dotted line marks the fold

kciuka (ryc. 3c). Sposób jej wykroju różni się zatem od znanego schematu, w którym okrycie kciuka wszywane jest w wycięcie (zwane anewirem) w jednoczęściowym, symetrycznym gryfie rękawicy¹³ (ryc. 5). Części gryfu rękawicy z Pucka zszyte zostały na wywrotkę, z oboma krawędziami wywinętymi do wnętrza, połączonymi ścięciem jednoigłowym na okrętkę, dość rzadkim i niezbyt regularnym. Sposób przyszywania osłony kciuka do gryfu był podobny, jednak w części nasady kciuka szew przechodził w płaski i miał cechy szwu amatorskiego.

¹³ E. Toomistu-Banani, op. cit., Aneks 1; B. Ceynowa, op. cit., s. 236, ryc. 2.

Wszystkie trzy elementy rękawicy wykonane zostały z dość miękkiej skóry młodego bydła o grubości około 2 mm, jednak różnica pomiędzy wykończeniem mizdry obu części gryfu a niewielkiej osłony kciuka wskazuje, iż wykonane zostały one prawdopodobnie z innej części lub innego płata surowca¹⁴. Zarówno sposób przyszycia osłony kciuka jak różnica w wykończeniu skóry wskazują, iż rękawica mogła być naprawiana przez wymianę osłony kciuka lub całej wewnętrznej części gryfu. Wydaje się również, iż pierwotnie mogła mieć dłuższy mankiet także po wewnętrznej stronie ręki, na co wskazują ślady rzadkiego szwu na jednej z krawędzi zewnętrznej części gryfu.

Skóra rękawicy nosi wyraźne ślady zużycia — wyciągnięcia, wytarcia i przetarcia w najbardziej intensywnie pracujących miejscach. Lico skóry po wewnętrznej stronie dłoni jest zupełnie starte, z dziurą po wewnętrznej stronie kciuka. Wytarcie i osłabienie skóry spowodowało także oderwanie części okrywającej mały i serdeczny palec. Najmniej zniszczona jest część osłaniająca grzbiet dłoni. Zachowane lico nosi ślady drobnych zacięć i uszkodzeń, brak jednak śladów, jakie na skórze pozostawiłyby pazury drapieżnego ptaka, nie można jej więc interpretować jako rękawicy sokolnika. Zużycie jej wewnętrznej, chwytającej części wskazuje na intensywny lub długi czas używania jako rękawicy roboczej, być może — biorąc pod uwagę miejsce znalezienia — w czynnościach związanych z transportem i przenoszeniem towarów. Na podobną funkcję wskazywałoby miejsce znalezienia (Wyspa Spichrzów) wzmiankowanej rękawicy gdańskiej. Niemniej jednak w Pucku, niewielkim mieście o rybacko-rolniczym charakterze, tego rodzaju rękawica mogła znaleźć szerokie zastosowanie, choćby jako ochrona przy ciągnięciu sieci, przy pracach polowych lub związanych z hodowlą zwierząt, jak w przypadku analogicznego znaleziska z Aalst w Belgii¹⁵.

Adres Autorki:

mgr Karolina Blusiewicz

Zakład Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych

Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28

00-927 Warszawa

karolina.blusiewicz@gmail.com

A LATE-MEDIAEVAL THREE-FINGER GAUNTLET EXCAVATED IN PUCK

Late-mediaeval iconography indicates that three-fingered gauntlets were used in falconry (fig. 1 a, b), agriculture (fig. 1c) and herding (fig. 2a, b), and as part of armour (fig. 2d). They protected and insulated the hand, also allowing the wearer a better hold than a mitten.

Remains of such a three-finger gauntlet were found in the course of the archaeological exploration of the market square in Puck, among the remains of wooden market stalls dated to the 1480s–1510s (fig. 3). It was a left gauntlet, with an extended cuff to protect the wrist, a thumb and two even-sized compartments for the first and second, and the third and fourth fingers (fig. 4b). The two-part trunk and the thumb were cut of soft calf leather. The wear of the leather indicates that the gauntlet was used for a long time or very intensively, given the place

¹⁴ Analizy gatunkowe i jakościowe surowca skórzanego wykonane zostały przez dr hab. Teresę Radek.

¹⁵ Trójpalczysta rękawica z Aalst, datowana na XV po połowę XVI w., znaleziona została w miejscu poje-
niabydła na dawnym targu bydłowym, zatem jej używanie związane jest z hodowlą zwierząt, A. Willemsen, op. cit.,
s. 75.

of the find probably as a protective garment in goods loading and transport. In Puck, a small agricultural and fishing town, such gauntlets could also be used for net drawing, working in the field or working with livestock.

Translated by
Izabela Szymańska

Słowa kluczowe: rękawica, wyroby skórzane, Puck, późne średniowiecze

Key words: gauntlet, leatherwear, Puck, late Middle Ages